

TARİHİ GELİŞİMİ İÇİNDE MİLLET EGEMENLİĞİ DÜŞÜNCESİ VE MUSTAFA KEMAL ATATÜRK*

Cezmi ERASLAN**

Değerli öğrenci arkadaşlarım,

Böylesine anlamlı bir zaman diliminde sizinle birlikte olmaktan dolayı büyük bir mutluluk duyaraktan hepinizi en içten duygularıyla selamlamak istiyorum. Bu buluşma aslında bundan herhalde üç dört sene önce gerçekleşecek bir buluşmaydı. Ama bizlerin yoğunluğu dolayısıyla, Ankara'daki ATAM'ın yoğunluğu dolayısıyla, buradaki ATAM'a gelme şansımız yok idi. Yoğun birtakım koşuşturmalar içerisinde olmakla birlikte, bu dönem yani Ulusal Egemenlik Haftası için burada olmak hakikaten ayrı anlam taşıyor. Neden? Çünkü Denizli ve Denizliler, burada doğup büyümüş olmasalar da burada bu temiz havayı soluyan öğrenci arkadaşlarım da hakikaten Türk milletinin yokluk uçurumunun kenarında olduğu bir sürede, bir zamanda sorumlu yetkili makamların galiplere aslen maddeten mukavemet edemeyeceğimiz için hakkımızda verilecek hükmü alana kadar ağırbaşlılıkla beklemenin vatanseverlik olduğu tanımlamasını yaptıkları dönemde, yani İzmir'in işgali üzerine bütün mutasarrıflıklarımıza o dönemde ve valiliklere ağırbaşlılıkla neticeyi beklemeyi öneren İstanbul Hükümeti ve onun Dâhiliye Vekilinin çağrılarına mukabil yetkililerin görevini yapmadığını tespit etmek dolayısıyla işgali duyduktan altı saat sonra cihat ilan eden milletin iradesini kendi inisiyatifini, içtihadını ön plana koyan Ahmet Hulusi Efendi'nin torunları olarak, Denizlileri görüyorum. Bu anlayışla bugün, bu hafta dolayısıyla burada olmak için bende hakikaten programımı ona göre ayarladım. Ahmet Hulusi Efendi'nin torunlarını da o inanca, o şuura, o bilince, sahip siz değerli arkadaşlarımı da bir daha saygıyla selamlamak istiyorum. Mithat Hocam "anladık mı" dedi "Mustafa Kemal Paşa'nın yaptıklarını?" Ben biraz genişleteyim arzu edersiniz. Son 100-150 yıllık dönemde bu coğrafyada neler yaşadık? Onlar bugünümüze nasıl tesir etti? Bu günümüzü nasıl belirledi? Biz bunları anladık mı akademisyenler olarak? Öğrencilerimize, affedersiniz öğrenci dememek gerekir herhalde, üniversitede artık talebelerimizle bunları paylaştık mı? Layıkıyla anlamadığımız bir şeyi, doğru bir şekilde aktarmanız ve paylaşmanız imkân haricindedir. Gerek Cumhuriyet'in kuruluş sürecini gerekse Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecini doğru anlamadığımız ve aktaramadığımız için bugün milli devlet yapımızda yeni Osmanlıcılıktan bölgede yeni bir takım oluşumlara zemin açma çabalarından vs. bahsedip duruyoruz, tam bir zihin karmaşası halinde, içinde. Halbuki bu topraklarda değişim son derece yavaş oluyor arkadaşlar. Şarkın ayrı bir özelliği, bir güzelliği belki değişim elbette

*PAÜ. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Tarafından 22 Nisan 2013 tarihinde PAÜ. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Konferans Salonu'nda yapılan konferansın metnidir.

**Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İSTANBUL

var ama son derece yavaş. Dolayısıyla 100 yıl önce burada yaşananlar, eğer ibret almazsak aynıyla tekrarlanabilecek durumdadır. Geçtiğimiz yıl Balkan Savaşları'nın yüzüncü yılını idrak ettik. Türkiye'nin her yerinde toplantılar yapıldı, yurtdışında da toplantılar yapıldı. Ama ağırlıklı olarak kronoloji tekrarı yaptık maalesef benim gözlemlediğim kadarıyla. Önümüzdeki sene I. Dünya Savaşı'nın yıl dönümü, bir sonraki sene Ermeni Tehciri ya da yeniden yerleştirilmesi olayının yıldönümü. Ya da Ermeni vatandaşlara bakacak olursak soykırımın yıl dönümü. Anladık mı niçin yaptığımızı, insanlarımızla paylaştık mı kafamızda, gönlümüzde ve vicdanımızda bir dinginlik var mı bu konuda? Yok. Bu konuda dinginliği sağlayamadığımız sürece, ne bu günü doğru değerlendirmek, ne de yarını iyi bir şekilde şekillendirmek, faydalı bir şekilde ortaya koymak, dizayn etmek şansımız maalesef yok arkadaşlar. Bu açıdan bu tür toplantılar son derece önemli, yarım yamalak belki eksik gedik birikimlerimizi sizlerle paylaşmak bu açıdan önemli.

Arkadaşlar benim özgeçmişimden bahsettiler. Biraz uzun oldu aslında, kıdemli bir tarih talebesi şu anda karşınızda. Aşağı yukarı üniversiteden mezun olalı otuz sene olmuş. Bu süreç içerisinde araştırıp kendi düşüncemizi geliştirip talebelerimizle, dostlarımızla paylaşma çabası içerisindeyiz. Millet egemenliği kavramı da, (hafta dolayısıyla) aslında elimde epey uzun bir metin var, ama sıkılmak istemiyorum bunlarla. Bazı ana hatları özellikle son yüzyılda yaşananları bu manada, satır başlarıyla sizlerle paylaşmak ve bitirdikten sonra da varsa sorularınızla konuyu daha açmak, geliştirmek şeklinde bir yöntem izlemek durumundayım.

İslam öncesi dönemde biliyorsunuz, hakimiyet telakkimizin temelinde "kut" anlayışı vardı. Yani cenabı hakkın yönetme yetkisini verdiği bir hakan idaresinde devam eden yönetimler. İslami dönemde vedîa't-ullah bir tebaa, bir vatandaş, Allah'ın emaneti bir vatandaş söz konusudur. Yönetici topluma bu şekilde bakar. Çok çeşitli aşamalardan geçtikten sonra 19. asra bakarsanız vatandaşın önce Muhassılık meclisleri, daha sonra İl meclisleri içerisinde, yavaş yavaş, bulunduğu yerin yönetimiyle, ülkenin yönetimiyle kademe kademe, adım adım Tanzimat dönemi meclisleriyle ve daha sonra Meşrutiyet meclisleriyle bugün içinde bulunduğumuz meclislerde bu süreç içerisine dahil olmaya başladığımızı görürüz. Sürecin başına bakacak olursanız, öncelikle Tanzimat döneminde, bilhassa Mehmet Sabit Rifat Paşa'nın da ifade ettiği üzere "*devlet ve millete hizmet etmek için var edilmiş bir müessese*" olarak tanımlanır. Aynı ifadeyi çoğumuza yanlış tanıtılan ya da bir taraflı tanıtılan Sultan Abdülaziz'in 1868'de Şura-yı Devlet'in açılış sırasında yaptığı konuşmada da görürsünüz: Devlet millete hizmet etmek için vardır. Esas olan, efendi olan millettir.

Tabi ki bu bir söylemdir, onu ifade edeyim çünkü uygulamada, eylemde çok daha farklı tezahürler görüyoruz. Burada Osmanlı'nın son döneminde millet egemenliği düşüncesi, milletin hakimiyetin gerçek sahibi olduğu düşüncesi aslında reddedilen bir şey değil. Yani ilk defa cumhuriyet ve ya 1921 anayasası ile tanıştığımız bir kavram değil milletin egemen oluşu. Osmanlı Tanzimat ve

Islahat dönemlerinde bunu açık ve net bir biçimde ifade etmiştir. Ancak burada, bugün de önemli ölçüde tezahürlerini, yansımalarını gördüğümüz bir şey var. Evet milletin böyle bir hakkı var ama acaba bunu kullanmaya ehil mi? Bu hakkı verdiğimizde yeterince kullanabilecek mi doğru şekilde? yoksa ona bir vasi mi gerekir? Bu tartışmalar gerçekleştirilmiştir. Hemen iki taraf belirleyebilirsiniz. *“Devleti yöneten kadro yetersizdir dolayısıyla biz onun adına bu işi götüreceğiz”* düşüncesini seslendirirler. Aydın kesim, *“hayır, dağdaki çobanından şehirdeki kalem efendisine varıncaya kadar, bu milletin fertleri kendi hâkimiyetlerini hayata geçirecek, kendilerini yönetecek insanları doğru seçecek kabiliyete donanıma birikime sahiptir”* söylemini ortaya koyacaklardır. İlginç bir tezahürle ifade edeyim. Sultan Aziz, devleti millete hizmet etmek için bir temel müessese olarak tanımlamıştır. Ancak, tahttan indirilirken yine milleti memnun etmediği düşüncesi ile gerekçesi ile tarih sahnesinden kenara çekilmiştir. Aynı dönem bu hükümet darbesini gerçekleştiren Mektepler Nazırı Süleyman Paşa'nın, söylediğine bakacak olursanız dönemin ulema kesimi de aslında bir meclis oluşturup da devleti onunla yönetmeye çok sıcak bakmamaktadır. *“Siz askerler, devleti devlet adamları usulü üzere yürütünüz, bir yerde takılırsanız şer-i şerife müracaat ediniz; yani bize geliniz, ne yapacaksınız Anadolu'nun bir takım baldırı çıplak, cehele-i Etrakim'in fikrini alıp da”* der.

Ama, aynı dönemin yine fikir noktasında belirleyici olan isimleri, Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran kadroların da fikren son derece etkilendiği kesimler, “Yeni Osmanlılar” devlet idaresinde mutlaka her şeye hâkim bir meclisin ön planda olması gerektiğinin altını çizerler. Meclis-i Şura-yı Ümmet dinî geleneklerine hakim, ayakta kalmaya çalışırken, yaşamınızı sürdürmeye çalışırken, çünkü devletin hızla yıkıma doğru gittiği görülmektedir. Dışarıdan bir takım kanun, müessese ithal etmek yerine Yeni Osmanlılarının söylediği şey bin yıllık bir tarih ve geleneğimizden çıkan meşveret, İslam kültüründe vardır. Şura ayetleri vardır. Dolayısıyla her şeye hâkim bir meclisi hayata geçirirsek bu sistemler dürüst bir padişahla ve meclisi şura ile devleti kurtarabilirsiniz. Ve millet hakikaten her ferdiyle bu seviyededir, denir.

Ancak I. Meşrutiyet ilan edildiğinde vaziyete bakarsanız ortaya çıkan anayasayı incellerseniz, mevcut uygulamadan değişen hiçbir şeyin olmadığını, sadece mevcut durumun yazılı hale getirildiğini görürsünüz. Ancak orada bir önemli husus var. Devlet yönetimi yavaş yavaş kendi kendini, kendi rızasıyla yetkilerinin belirli esaslar dahilinde belirlenmesini ve sınırlanmasını kabul etme eğilimi içerisine girmiştir. Bu hakikaten önemlidir. I. Meşrutiyet meclisine baktığımızda, dönemin sonunda, İstanbul milletvekili Hasan Fehmi Efendi'nin bir konuşması var. Çıkarılan bir takım kanunlar, düzenlemeler var. İyi çalışmıştır I. Meşrutiyet Meclisi. 93 Harbi süresince çalışan ve vaktinden önce tatile gönderilen bir meclistir; biliyorsunuz, ayrıntısına girmeyeceğim. Hiçbir iş yapamamış olsa bile bu meclis, bu milletin temsilcilerinin millet meseleleri problemleri üzerine medeni bir şekilde görüş alışverişinde bulduklarını, bulunabildiklerini, ortaya bir takım kanunlar koyabildiklerini, göstermiş olmak dolayısıyla vazifesini yapmıştır,

diyorum. Ancak tabii ki bu süreçte devleti yönetenlerin eleştiriyeye tahammülü son derece önemli ve belirleyicidir. Namık Kemal'in söyleminde, hanedan ve üst düzey bürokratların, yaptıklarının eleştirilmesine tahammülü olmadığı için, Meclis-i Şura'yı Ümmet'in üzerinde bir seçkinler meclisi oluşturma teklifi vardır. Fazla eleştirirseniz, tek mecliste kapatılırsınız ama bir emniyet supabı, üst düzey görev yapmış has bir meclis oluşması ihtiyacı vardır ki, bunun ne kadar doğru olduğunu biz 93 Harbinin mütareke görüşmeleri sırasında belgeleriyle tespit edebiliyoruz. Savaş kötü gitmiştir, savaş sırasında yapılan saltanat şurasında, meclis üyeleri, hükümeti ve dolayısıyla padişahı eleştirmişlerdir: *"İşler kötü bir noktaya getirdikten sonra bize soruyorsunuz, zamanında yapmanız gerekirdi"* tarzında. Öyle olunca vaktinden önce kapatılması ya da süresinin uzatılması gibi bir sıklıkla padişahın önüne gönderilen bir arz tezkeresi ile meclis tatile gönderilmiştir.

Burada ilginç olan bir şey var. Bizim düşünce yapımız itibarıyla önemlidir. *"Hakkı vukuf gereği her an her dakika her ne oluyorsa meclis bilmek zorundadır"* diyor hükümet. Ama dünyanın hiçbir yerinde böyle savaş ortamında her şeye anında karar verme gibi bir şey yoktur. Dolayısıyla biz kararı padişaha bırakalım, diyor. Yani meclisin her şeyi bilmeye memleketin yönetimiyle alakalı ne varsa bunlardan haberdar olmaya ve karar vermeye hakkı var. Kavram olarak kabul ediyoruz; ama uygulamada dünyanın hiçbir yerinde yok. Bizi niye zorluyorsunuz? tarzı bir yaklaşımla padişahın ki zaten saltanat şurasında eleştirildiği için son derece rahatsızdır II. Abdülhamit, *"atam Sultan Mahmut'un yolundan gideceğim"* der ve I. Meşrutiyeti sonlandırır. Mecliste de milletin hakimiyet hakkı ve bunu yeterince kullanıp kullanamayacağı hususundaki tartışmaları görüyorsunuz. Burada meclisin, yani milletvekillerinin padişah ile millet arasında bir tercüman olarak değerlendirdiklerini görüyoruz. Bunu meclisin kendi ifadeleriyle de anlatayım dönemin önemli kalem erbabından Ahmet Vefik Paşa'nın, ki meclis reisliği de yapmıştır. *"Bizde"* diyor, bugünle kıyaslayabilirseniz *"değişim çok hızlı olmuyor"* düşüncemden, ifademden hareketle, *"ahaliye bizce malumat lazım değildir"* diyor. *"His lazımdır. Bizim ahalinin his konusundaki şeyi de yolundadır, iyi tanıdığını seçer. Fenalığa tahammül etse bile bizim vatandaşımız, bunu cehlinden ya da aptallığından yapmaz, vakarından yapar, ağır başlılığından yapar."*

I. Meşrutiyetten sonra Jön Türklerin yaklaşımına da baktığınız zaman buna benzer bir şey görüyorsunuz. Mesela 1925'teki düzenlemelerden sonra, *"yolumuz aydınlandı artık, 25 sene de söylediklerimiz hayata geçti"* diyen Abdullah Cevdet, *"bu memlekete ekmek su kadar, haklarını, sorumluluklarını öğretmek gerekir"* diyor. *"Çünkü farkında değildir, farkında olmadığı için yukarıdan aşağı ne geldiye buna tahammül etmeyi bir vazife sayıyor bizim insanımız. Hâlbuki haklarını öğrenirse sorumluluklarının bilincinde olursa buna tahammül etmez, dolayısıyla da eziyet görmez"* tarzı bir yaklaşımı seslendiriyor. Bu sistemi biz yürütür müyüz, yürütemez miyiz? Hani bizde şimdilerde de tartışılıyor, şimdilerde değil, 50 yıldır tartışıyoruz. Demokrasi lüks müdür, değil midir? Olur mu, olmaz mı? diye. Bakın I. Mecliste İstanbul milletvekili Solide Efendi bir şey söylüyor: Milletvekillerinin bir kısmının mecliste söylediği aşağılama tarzına bizim vatandaşımız layık değildir

tarzında söylediği bir şey var. *“Bizim milletimizin, ahalimizin bir daha tehcir ve tahrip edilmesini asla kabul edemem”* diyor. *“Bunlara cahil ve ahmak diyemezsiniz. Bizim milletimiz Avrupa milletlerinden daha ahmak değildir, onlardan daha az istidatlı, kabiliyetli de değildir. Onlardan daha çok kabiliyetlidir.”*

Bu tartışmalar ışığında yeniden meclisin hayata geçmesi için ancak 30 sene beklemek gerekecektir. Kimin zamanında ya da niçin beklemek gerekir? diye sorarsanız benim doktora tez konuma da girmek ihtiyacı hasıl olacak. II. Abdülhamit döneminde beklenmiştir. Cumhuriyetin kurulduğu günlerden itibaren Kızıl Sultanlığı, despotluğu farklı fikirde olanları çuvallara doldurup Saray Burnunda denize atmaklığı gibi bir sürü hezeyanı sırtına yüklediğimiz II. Abdülhamit’dir. Dönemin belgelerine baktığımız zaman bu mana da bir haksızlık ettiğimizi de söylemek mümkündür. Bugünlerde kıyaslayabilirseniz yine isim vermeden onu söylemek istiyorum. Bizde devlet yöneticilerini; padişah olabilir, cumhurbaşkanı olabilir, başbakan olabilir. Tahsin Paşa’nın deyişine katılarak ifade edeyim, çevresiyle birlikte değerlendirmek gerekiyor. I. Meşrutiyet anayasası getirildiğinde bir teklifte millet meclisi önerilmiştir. Meclis-i Mebusan, Meclis-i Ayan dediğimiz yapının ilk teklif şekli millet meclisidir. Ama çevre, Ahmet Mithat Efendi kendi düzenlediği daha doğrusu, tashih ettiği nüshada karşı çıkıyor. Dönemin önemli fikir adamlarından Ahmet Mithat Efendi. *“Milleti ön plana çıkarmayalım, Meclis-i Mebusan diyelim. Millet meclisi dersek millet bunun arkasını arar ve daha fazlasını ister”* diyor. Kullanılan tabir son kertede Meclis-i Mebusan’dır. Milleti ön plana çıkarma yaklaşımı maalesef bu aşamada da çok ilgi bulamamıştır. İş başına gelen yönetimde yer bulan aydınların söylemine baktığımız zaman ise muhalefet dönemlerindeki *“vatandaş her şeyi bilir, hâkimdir, haklıdır, doğru yapar”* diyen adamların; güç ellerine geçtiği zaman aynı vesayeti haklı gördüklerini görüyoruz.

Bu noktadan hareketle II. Meşrutiyet dönemimizin ya da I. Dünya Savaşı’na giriş yılımız sırasında sadrazam ve hariciye vekilliği görevini yapan Said Halim Paşa’nın bir tanımlaması var ki, onu sizinle paylaşmak istiyorum; ona hak verdiriyor gelişmeler. Bizde Meşrutiyet, biz de milletin yönetimde etkin olma hakkı, hukuku aydınlarımızın padişahın yetkilerine ortak olmak onu birlikte kullanmak için istismar ettikleri bir vesiledir diyor. adın ve siyasetçi kimliğiyle II. Meşrutiyet döneminde de meclise baktığımız zaman millet egemenliği tabirinin son derece yoğun bir şekilde kullanıldığını görüyoruz. Yine dönemin bir milletvekilinin ifadesiyle, millet egemenliği ancak meclis ile meşveretle, yani fikir alış verişi ile tesadümü’l- efkârla (fikirlerin çarpışmasıyla) ve tevazu-ı kuvva ile kaim olur, kuvvetler dengesiyle tamam olur, düşüncesi ön planda. Ve II. Meşrutiyet dönemi ki Türkiye Cumhuriyeti’nin ve günümüzün hemen her meselesi için aydınımızın, yöneticimizin kafa yorduğu fikir ürettiği II. Meşrutiyet dönemi, milli egemenlik düşüncesi açısından da zirveleri ve yeniden düşüşleri yaşadığımız bir dönem mahiyeti arz eder. Neyi ifade ediyoruz? 31 Mart Hadisesi öncesi hazırlanan anayasa değişikliklerini kastediyorum. 9 Ağustos 1909’da Meclisten geçen düzenlemelerle, adeta 93 Anayasası yeni bir anayasa haline gelmiştir. Hangi yönden diye soracak olursanız padişahın yetkilerinin kısıtlanması ve meclisin, Meclis-i Mebusan’ın

memleketteki her şeye hâkim olma noktasına gelmesini sağlayan düzenlemeler dolayısıyla. Padişah sadece bir onay makamı haline getirilmiştir. Her şeyi kontrol eden, yönlendiren bir meclis anlayışı, ancak o meclis, I. Meşrutiyet meclislerinde eleştiri görmüştür, o düzenlemeler. *“Her şeyi halkın temsilcilerine veriyorsunuz evet, ama bu cumhuriyet demektir, biz hanedan-ı âli Osman’dan memnunuz, Cumhuriyet istemiyoruz”* diyor vekiller, özellikle Gayrimüslim vekiller, altını çiziyorum. Tek dereceli seçim isteniyor. Tek dereceli olursa, kılık kıyafetinden, o kıyafetle başkente gelmesinden utanacağınız bir sürü insan buraya gelecek, memleketi bu hale düşürmek yakışır mı? Diyorlar. Bu bize cumhuriyet döneminin köylü kıyafeti ya da at arabasıyla şehrin belli semtlerinden daha ileri geçilmeme yaşağını hatırlatıyor bir taraftan. Bir taraftan 1946- 1950 arası Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi, seçim sürecinde halk oyuyla, milletin iradesiyle yönetimin değiştiği o seçimlerde memleketin idaresini Hasolara, Memolara, hamallara şunlara bunlara mı bırakacağız, diyen düşünceyi maalesef çağırıştırıyor. Kastım şu ki, zihniyet olarak pek fazla bir şey değiştirmiyoruz. Mutlakiyet idaresinden meşrutî yönetime geçiyoruz, meşrutî monarşiye geçiyoruz, hatta 31 Mart hadisesinden sonra; değerli arkadaşlar Cumhuriyet idaresine geçiyoruz şeklen bakarsanız. Sultan Reşat’ın nasıl padişah seçildiğini değerli meslektaşlarım herhalde aktarmışlardır: Mecliste oylamayla. Siyasi terim olarak Cumhuriyet’e bakarsanız; şöyle bir ifadesi vardır: *“Bir reis-i müntehibin’in tahtı siyasetindeki heyettir”* der. Yani seçilmiş bir devlet başkanının idaresi altındaki toplum cumhuriyettir. Sultan Reşat seçilmiştir. Mecliste oylanmıştır.

Ama kavramın içini acaba doldurabilmiş miyiz? Şekli gerçekleştiriyoruz ama kavramın içini doldurma hususunda aynı başarıyı gösteremiyoruz. Dolayısıyla bu süreçte de kadın hakları, 1930’larda verdiğimiz; 1934’de verdiğimiz seçme ve seçilme hakkı ki, 1934’te dahi Avrupa’nın pek çok devletinden daha önce verilen bir haktır, II. Meşrutiyet döneminde tartışılmıştır. Son derece de tabii karşılanmıştır. Ama bir farkla birinci mecliste olduğu gibi, yani “Dünyanın hiçbir yerinde yok ki şimdi böyle bir şeye ne gerek var? Evet, haklarıdır, ama Batı’dan önce mi olacaksınız? Avrupa da bile yok” eleştirileri yine aynı meclisin tartışmalarında, zabıtlarında gördüğümüz şeylerdir. Bu bir paradoks, yani kavram olarak *“haktır, tamamdır böyledir”*, diyorsunuz, *“e hadi”* deyince *“dur zamanı değil”*! Bu vatandaştan mı kaynaklanır, aydından mı, devlet adamından mı? Biraz sonraki aşama sanırım daha net ve açık gösterecek. 1900’lü yıllar, II. Meşrutiyet’in sonrası biliyorsunuz işte,100. yıllarını bugünlerde yaşıyoruz. Daimi savaşlarla geçen bir dönem. Trablusgarp Savaşı devletimizin askeri manada âciziyetini gösteren, yetersizliğini gösteren bağlı unsurların, empati yaparsanız, başlarının çaresine bakma arayışını düşünmeye başladıkları o arayışa girdikleri bir dönemdir. Akabinde Balkan Savaşları daha dün bağımsızlığını sizden kazanan unsurların başkentinizi çok kısa sürede tehdit eder hale geldiği savaşlardır. Askeri manada iflasımızdır. Toplum yapısı bakımından da öyledir. Balkan Savaşları’nın ısrarla üzerinde durmamız gereken bir noktası var. Çünkü bu savaştan sonra farklı unsurların bir kenara bırakılması ve *“milli devlet”*e doğru gidilmesi süreci yaşanmıştır. Ermeni meselesinde de benzer şeyler var.

Değerli Arkadaşlar; Balkan savaşları sırasında Yunan ordusunda, Bulgar ordusunda Osmanlı vatandaşı, ağırlığı Batı Anadolu da yaşayan insanlar, bizim vatandaşlarımız, bizim insanlarımız Osmanlı ordusuna karşı savaşmıştır. Savaştan sonra da hiçbir şey olmamış gibi gene aynı yere gelip bu memleketin, bu milletin nimetlerinden yararlanmaya devam etmek istemişlerdir. Normal şartlarda belki gene sesini çıkarmayacaktır bu millet ama bu savaş sırasında ve sonrasında sırf o bölgede yaşayan, Müslüman Türk olduğu için canını ırzını kurtarmak için göçmek zorunda kalan yüz binlerce insan, vatandaşımız da Anadolu'ya sığınmak zorunda kalmıştır. Onlar bu manzarayı gördüklerinde buna tahammül edememişlerdir. Devlet yöneticilerine ısrarla Osmanlı birliğini muhafaza etme düşüncesinin sonucunun olmadığını görerek önce İslamî kısmı, olmadı Türk unsurunu ön plana çıkaracak bir millî devlet söylemine doğru olayların tabii sevkiyle gitmek durumunda kalacaklardır. Aynı şey, yıl dönümü içerisindeyiz 24 Nisan günü "soykırım" günü. Ermeni vatandaşlar öyle söylüyorlar. 25 Nisan Çanakkale'de kara muhaberelelerinin başladığı tarihtir. Biz Çanakkale'de İngiliz'in, Fransız'ın, İtalya'nın, Yunan'ın donanmalarıyla uğraşırken, Sarıkamış'tan sonra boşalan Doğu Anadolu'da Rus ordusuyla işbirliği yapan Osmanlı Ermenileri'dir. Ruslar işgal ettikleri yerlerdeki Müslümanları cepheye, ateş hattına sürerlerken o çok eleştirdiğimiz İttihat Terakki yönetimi bu iki şıkkı dile getirmiştir belgelerimizde. Biz de onların yaptığını mı yapalım, bu Ermeni işbirlikçilerini araya sürelim, arada bunlar telef olsun ya da daha güvenli savaş cephesinden uzak bir yere mi nakledelim? Osmanlı bu ikincisini yapmıştır. Konya'ya, Yozgat'a, Suriye'ye ki Osmanlı vilayetidir, bu insanları nakletmiştir. Tabii ki bu nakiller sırasında olumsuz şartlar dolayısıyla savaş döneminin imkânsızlıkları dolayısıyla, hayatını kaybeden Ermeni vatandaşlarımız olmuştur. Bütün bunlardan sonra da çeşitli cephelerde bir buçuk milyona yakın insanımızın aktif hayattan, üretici bir konumdan çıktığı bir savaştan sonra mütareke ve bağımsızlık mücadelesi başlamıştır.

Millet egemenliği düşüncesin zirvesini işte biz bu süreçte görüyoruz. Wilson Prensiplerinden hareketle toplumun hemen her kesimi müdafaa-i hukuk hareketiyle, reddi ilhak topluluklarıyla kendi kaderlerini kendileri belirleme çabası içerisine girmişlerdir. İstanbul'daki merkez, Avrupa'nın medeni Avrupa'nın, ünlemleri ifade edeyim hukuk anlayışına güvenerek Barış Konferansının sonucunu beklemeyi önermiştir. Ancak biraz evvel açış konuşmasında Mithat Aydın Hocam da bahsetti. Artık, Türkiye'de her şeyin meşru olması gereken bir dönem olduğuna kanaat getiren mücadele önderlerimiz vardır. Her kerameti meclisten, milletin temsilcilerinin oluşturduğu o maşer-i vicdandan bekleyen yöneticiler vardır ve hakikaten 30 Ekimden sonra ki süreç, Denizli örneğini verdim konuşmamın başında ama 30 Ekimden sonra ülkenin hemen her yerinde vatandaş kendi iradesine sahip çıkmayı fiilen başlatmıştır. Kars İslam Şurası'nın, Mondros'tan hemen sonra, oluşturduğu yapı, sanıyorum bütün ülkeye ibret olmak durumundadır. Cenûb-i Garbi Kafkas Hükümeti Muvakkatesi anayasasıyla, meclisiyle son derece önemli bir örnektir. O anayasadan bir maddeyi, meclisin nasıl oluşturulacağı konusundaki maddeyi dikkatlerinize sunmak istiyorum. Diyor ki; "Meclis kadim Türk usulü, Türk anlayışı gereği adaysız seçimle belirlenecektir." Bir düşünün bakalım nasıl

oluyor adaysız seçim? Bugün aday olabilmek için dahi ne kadar ciddi meblağların döndüğünü, o meblağları harcayanların da dönemleri bitmeden nasıl geri döndürmeye çalıştıklarını düşünürseniz bu söylediğim biraz daha anlam kazanır sanıyorum.

Adaysız seçim bu sürecin başından itibaren vurgulanan Mustafa Kemal Atatürk'ün şahsında sembolleşen şey; millet iradesi, millet egemenliğidir. Memleket işgal altındadır, yöneticiler sükûnet tavsiye ediyorlar. Amasya'dan itibaren Atatürk'ün söylediği şey: *"Milleti ancak kendi azmi ve kararı, iradesi kurtaracaktır."* "Kongreler iktidarı" dediğimiz bir dönem yaşanır Anadolu'da biliyorsunuz. Mustafa Kemal Paşa'nın katıldığı Erzurum Kongresi'nden önce 13 kongre tertiplemiştir bu memleketin evladı. Millet hakikaten iradesine sahip çıkma noktasındadır ve bu iradesine sahip çıkma şuuru 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılmasıyla en üst noktaya ulaşacaktır. Her şey bitecek midir? Hayır. 20 Ocak 1921'deki Teşkilat-i Esasiye Kanunu'nun yani anayasanın ilk maddesi biliyorsunuz, hâkimiyetin kayıtsız şartsız millete verilmesidir. Peki bu süreçte yönetenler, aydınlar, olaya nasıl bakıyorlardı dersiniz? Savaşları anlatmayacağım süreyi doğru kullanmak adına, ama savaştan sonra her şey, suç bu manada millette midir, yöneticide midir, aydında mıdır? diye sorgulayacak olursak, Mustafa Kemal Paşa'nın şöyle bir yaklaşımı var, sanıyorum bugün açısından da yine kullanabileceğimiz bir ifadedir. Kurtuluşun ve çağdaşlaşmanın temel şeyi olarak tırnak içinde aktarayım : *"Behemehal memleketin bütün evlatlarının zekâlarını nurla ifalarını ve ihtisaslarını bir araya toplamak gerekir."* Yani her ferdin vatandaşlık bilinciyle bu işin içerisine girmesi gerekir. Atatürk böyle söylüyor.

1922 Kasım'dan sonra 4 Ekim'de mecliste Büyük Taarruz'un izahını yaptıktan sonra çıktığı yurt gezilerinde yeni dönemi belirlerken vatandaşlarla yaptıkları konuşmalarda ortaya farklı bir manzaranın çıktığını görüyorsunuz. Çünkü adeta o bütün mücadele süreci sadece ve yalnızca Mustafa Kemal Paşa tarafından başarılmış gibi bir manzara ortaya çıkıyor. *"Sen yaptın, sen bitirdin, sen büyüksün, sen insan değilsin, daha yukarılardasın"* vs. Atatürk'ün söylev ve demeçlerinde bu dönem vatandaşla yaptığı konuşmalara bakacak olursanız ki, ben bir iki örnek kısaca aktaracağım. Hakikaten vatandaşımızın, milletimizin tavrını da dikkate almak gerekiyor. İfade edilen kıymetli sözler arasında bilhassa *"milletin ve kahraman ordumuzun elde ettiği başarının benim şahsımda temsil edilmiş olduğunu görmekten dolayı hakikaten teşekkür ederim"* diyor, Atatürk Adana'da (benim memleketimde) yaptığı bir konuşmada, 1923'te. *"Fakat bir noktayı kaydetmek mecburiyetindeyim ve bunu gayet ehemmiyetli olarak arz ederim ki bütün bu muvaffakiyet yalnız benim eserim değildir ve olamaz. Bütün muvaffakiyet milletin azim ve imanı ile tevhide mesai etmesi sayesinde (yani güçlerini birleştirmesi sayesinde) Kahraman milletimizin ve güzide ordumuzun elde ettiği başarıdır"* diyor. Yine Adana'da *"eğer bu davada benim bir mesaim var ise bu mesaide kuvveti icraat ve muvaffakiyet var ise bunu şahsıma atfetmeyiniz. Ancak ve ancak bütün milletin şahsiyeti mâneviyesine atfediniz. Bu milletin bu âli mânevi şahsiyeti içerisinde bir ferd-i nâçiz olmakla bahtiyarım. Millet heyet-i*

umumiyesiyle manevi bir şahıs halinde ve bir kitle halinde birleşti ve ona düşman olanları bertaraf etti” diyor. Bütün bunlara rağmen, 1930'lara kadar bu söylemi görürsünüz.

Ancak, Mustafa Kemal Paşa vatandaşa bunu söylüyor da acaba aydınımız ne söylüyor? Aynı süreçte, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu sürecinde, son derece etkili desteklerinin, hizmetlerinin olduğunu bildiğimiz bir aydınımız, (ismini sonra vereyim size) Diyarbakır'dan 23 Ekim 1922'de Gazi Paşa'ya istida gereği duyuyor, Küçük Mecmua'da. İfade aynen şöyle, uzun bir şiir, bir iki dörtlüğünü okuyacağım size.

Bu yurt mahrum düzenlikten, umrandan,
köylülerin de nasibi yok irfandan,
Ey kurtaran bizi zalim Yunan'dan,
kurtar bizi daha birçok düşmandan,
medeniyet gerçi bize uzaktır.
Mefkuremiz güneş kadar parlaktır.
Bütün millet yükselmeye müştaktır. (müştak, aşık olmak demektir
biliyorsunuz)

Kurtar bizi cehaletten, noksandan.

...

Sen dâhisin buna çoktan inandık.
Mefkuresiz rehberlerden pek yandık,
Garpta, Şarklı yaşamaktan usandık.
Kurtar bizi bu karanlık zindandan.
Göster şimdi ilmi, harsî hedefler, (hars, kültür biliyorsunuz)
Âlim, şair kumandan da hep asker
Her şey olur, yalnız iste emir ver.
Kurtar bizi meskenetten hırmandan

Bu böyle devam ediyor. II. hafta, II. sayıda bir ikinci istida var. Paşanın savaştan sonra *“ben bir normal vatandaş olarak köşeme çekileceğim demesi”* üzere yazılmış:

Sen deyince sulhtan sonra isterim,
Herkes gibi bir fert olmak hür olmak.
Hepimizde doğdu büyük bir vehim,
Gerçekten mi bu kıyamet kopacak. (herkes korkar, aman Paşa bırakırsa
kıyamet kopacak.)

Yeniden mi başlayacak felaket?
Düşecek mi yine derde memleket?
Hayır asla yoktur buna bir imkan,
Fert olamaz bir milletin Beşiri, (yani o insan değil, daha yukarılarda.
Şöyle devam ediyor)

Türk çocuktur yaşayamaz babasız,
Karanlıkta kılavuzsuz lambasız,

Artık çiftlik değil bu hür memleket,
Malikâne yazılamaz taşında.

...

Bu milletin hali olur pek yaman,
Kılavuzu olmazsa bir kahraman,
Gazi Paşa ulu Tanrı aşkına,
Elinden bu mülkü, çürük bırakma.
Acı, kurtardığın yurdun halkına,
Öksüz gibi boynu bükük bırakma.
Mektebinde onu okut çalıştır,
Yavaş yavaş halkçılığa alıştır.

...

Bu milletin sen tutmazsan elinden,
yanlış yola gidebilir cehlinden.
Sen yalnız büyük bir insan değilsin,
Sende saklı nice meçhul kuvvetler.

diyor ve devam ediyor ki bu yaklaşım dönemin gazetelerindeki diğer başyazılarda, köşe yazılarında da aynıyle destek bulan bir anlayıştır.

Tüm bunlardan sonra 1930'da Paşa'nın konuşmalarına baktığınız zaman, (Serbest Fırka'yla alakalı, diziyi seyrediyor musunuz? Bilmiyorum bitti mi bu ara, "Yol Ayrımı" dizisi) o partinin kurulmasına vesile olan 1930 Antalya gezisi sırasında genel sekreterin anlattığı bir "buhran anı" var, Mustafa Kemal Paşa için. Resmen "buhran anı" diyor. Diyor ki orda Paşa, "*halkımızın zihninde kökleştirilmiş olan her şeyi başta bulunandan bekleme ihtiyatı bizim en büyük problemimizdir. Herkes büyük bir tevekkül ve rehavet içinde bütün iyilikleri benden bekliyorlar ve benden istiyorlar. Fakat nihayet ben de insanım be birader. Benim insanüstü bir kuvvetim yok ki*" diyor 1930 gezisinde. Çünkü o gezi sırasında gördüğü manzara her yerde mütemediyen dert şikâyet, yokluk, maddi ve manevi bir perişanlık 1930 Türkiye'si. Hâlbuki 1930 Türkiye'si ekonomik rakamlara bakarsanız 1923'ten itibaren toplamda %15, pardon % 90 oranından gayrisafi milli hasılanın artış gösterdiği süreçtir. 1923-1930 arası dönem gayrisafi milli hasılamızın %90 artış gösterdiği süreçtir. Ama 1930'da vatandaşın içinde bulunduğu manzara devlet başkanının gördüğü manzara budur. Aynı dönemle alakalı Hamdullah Suphi Tanrıöver'in bir tespiti var. Cumhuriyetin bu ilk yıllarıyla ilgili olarak Türk Ocakları'nın genel başkanı Hamdullah Suphi bir köylüyle olan muhaveresini naklediyor. "Memnun musun yeni dönemden, Ankara'da hükümet merkezi olmasından? sorusuna "Evet" diyor köylü. "*Eşeğin sırtına ne koysam tavuk, bulgur yahut çalı Ankara'ya gidince hepsi para ediyor*" diyor, yani memnun. "*Yalnız bunun için mi memnunsun?*" diye soruyor. Bunun üzerine köylü şöyle bir ifadede bulunur. "Efendi" diyor. "*Abdülhamit zamanında paşalar bize ver dediler verdik, öl dediler öldük. Onlar gitti yerine başka paşalar geldi. Onlar da bize ver dediler verdik, öl dediler öldük. Onlar da gitti yerine şimdi siz geldiniz. Siz de ver dediniz verdik, öl dediniz öldük.*"

Ama şimdi merakla bekliyoruz. Ne zaman bize sen de şunu al diyeceksiniz?” Bugün biz tarih dediğimiz zaman sadece kronoloji demiyoruz. Diyoruz ki dün, bugün ve bugünden hareketle yarın değerlendirmesi için en önemli araçtır tarih, vesiledir. Bugün Dünyanın 17. büyük ekonomisine sahip bir ülkedeyiz. Ama toplumumuzun önemli bir kesimi *“biz ne zaman alacağız?”* diye bekliyor. Neden bekliyor? Çünkü hali hazırda her şeyi tek kişiden bekleme itiyadımız, alışkanlığımız maalesef devam ediyor.

Hulasa edecek olursam, Milli Egemenlik haftalarında işte 90.yılı, 100. yılı, Allah nasip ederse inşallah sonsuza kadar bu coğrafyada bir ve beraber bugünleri değerlendireceğiz. Ama bunun olması için bizim bu süreçleri içselleştirmemiz, anlamamız lazım. Edebiyatını yaptığımız sürece, her an her şey olabilecekmış endişesi ile ki öyledir, elimiz kalbimizin üzerinde bir endişeyle bekleriz. Bugün yeni bir süreç içerisindeyiz, destekleyen kahraman, desteklemeyen hain noktasına neredeyse hızla gidiyoruz. Orada da aynı şey geçerli ama bu konularda tabii ki fikir sahibi olmak için önce bilgi sahibi olmak gerekiyor. Çok iyi etraflı ve benzer olayların 50 sene önce,100 sene önce yaşandığı bu topraklarda o gün nelerin yaşandığını iyi analiz etmek gerekiyor. II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki'nin bu Gayrimüslimler ve Müslim Osmanlı vatandaşlarının devletten kopuş sürecinde yaşadıklarını doğru analiz etmezsek, bugün o her an *“parçalandık, battık, gidiyoruz”* endişesini yaşamaktan kendimizi kurtaramayız. Benim ümidim ve bu coğrafyadan beklentim iş sıkıntılı olduğunda, problemler yaşandığında iradesini ortaya koyan bir neslin torunları ile karşı karşıya olmamdır. İnşallah hepimiz bu bilinçle üzerimize düşeni yaparız. Sabrınız için teşekkür ediyorum.